8. Морозова Е.И. Ложь как дискурсивное образование: лингвокогнитивный аспект: Монография / Е.И. Морозова. – Харьков: Экограф, 2005. – 300 с.
9. Полюга М.М. Словник українських синонімів та антонімів / М.М. Полюга. – К.: Довіра, 2007. – 575 с.
10. Попов Є.Ф. Великий українсько-англійський словник – Понад 160000 слів і словосполучень. – 3-є вид., випр. та доп. / Є.Ф. Попов, М.І. Балла. – К.: Чумацький шлях, 2005. – 640 с.
11. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики /А.М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
12. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г.Г. Слышкин. – М.: Academia, 2000. – 128 с.
13. Яременко В. Новий тлумачний словник української мови: У 4-х томах / Для студ. вищих та серед. навч. закладів / Укл. В. Яременко, О. Сліпушко. – К.: Аконіт, 1998. – 928 с. (Т. 2).
14. Longman Dictionary of Contemporary English. – London: Addison Wesley Longman Limited/ Pearson Education, 2005. – 1950 p.
15. Macmillan Dictionary of American English. Online: http://www.macmillandictionary.com/ dictionary/american/
16. Longman Dictionary of American English. – N.Y.: Pears. ESL, 2002. – 933 p.
17. Rodale Irring J. The Synonym Finder / Irring J. Rodale. – Rodale Press, 1978. – 1362 p.
18. The American Heritage College Dictionary of the English Language, 3-d Edition. – Boston/New York: Houghton Mifflin Company, 1997. – 1630 p.

У статті здійснюється описання номінативних полів концептів НЕВДАЧА і FAILURE в парадигматичній площині з опорою на дані сучасних лексикографічних джерел української та англійської мов, з'ясовуються особливості мовного позначення концептуального простору невдачі в зіставлюваних мовах, визначається ступінь реалізації номінативної щільності і комунікативної релевантності концептів НЕВДАЧА і FAILURE для представників українського та американського лінгвосоціумів.

Ключові слова: *концепт, номінативне поле, парадигматичний рівень, лексичний апелятив, номінативна щільність, комунікативна релевантність.*

The article deals with description of the nominative zones of the concepts of НЕВДАЧА and FAILURE at the paradigmatic level based on the data of the contemporary Ukrainian and English languages lexicography; the degree of nominative consistence and communicative relevance of the concepts under consideration and their significance for both linguistic communities are discussed in the paper.

Key words: *concept, nominative zone, paradigmatic level, lexical referent, nominative consistence, communicative relevance.*

Любов Ковальчук
(Тернопіль)

УДК 811.161.2'373.7+811.112.2'373.7

СОМАТИЧНИЙ КОД НІМЕЦЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ (НА ПРИКЛАДІ СОМАТИЗМУ *DER KOPF/ГОЛОВА)*

На сучасному етапі розвитку лінгвістики назріла необхідність в порівняльно-типологічних дослідженнях, спрямованих на всебічне та повномасштабне вивчення різних лінгвістичних категорій, особливо тих, що стосуються знаків вторинної номінації. Передовсім, це пояснюється тим, що саме ці категорії складають когнітивну базу мовної спільноти й експлікують світоглядні позиції, звичаї, традиції, етичні приписи, багатовікову історію та культуру носіїв тієї або іншої мов.

Зауважимо, що національна самобутність мови отримує найбільш яскравий і безпосередній вияв у фразеологізмах, оскільки саме вони чітко відображають розвиток мови. Грунтовне виявлення власне національних властивостей семантики фразеологічних одиниць однієї мови може здійснитися лише у порівнянні з фразеологічними одиницями іншої мови, що сприяє швидкому розумінню семантики національно-культурного простору фразеологізмів досліджуваних мов.

Серед виразних засобів будь-якої мови особливу роль займає пласт фразеологічних одиниць з компонентом на позначення частин тіла людини, які відображають комплекс переживань і думок в стислому виді. Дані фразеологізми в науковій літературі отримали назву соматичні. Відомо, що „фразеологізми з соматичним компонентом формують різні фразеосемантичні поля залежно від ядерної стереотипної ознаки компонентів [2, с.24].

Наукові розвідки Білоноженко В., Гнатюк І., Важеніної О., Куцевої А., Зорівчак Р., Тараби І., Селіванової О., Шевелюр В., а також фразеологічний фонд, зібраний у фразеологічних словниках, свідчать про високу зацікавленність соматичнми фразеологізмами.

Метою нашого дослідження є розгляд соматичного коду культури фразеологічних одиниць з компонентом der Kopf /голова на матеріалах української та німецької мов.

У статті досліджено соматичний код культури, який є одним з універсальних кодів культури. Він „актуалізується при категоризації дійсності та бере участь в описі багатьох сфер життєдіяльності людини” [6, с. 212]. Зауважимо, що соматичний код культури іноді називають тілесним з метою його розмежування та відокремлення від духовного коду. Способами представлення соматичного коду культури в мовній картині світу є фразеологізми з соматичним компонентом, джерелом культурної інтерпретації яких є символи, як продукти людської свідомості, що виступають специфічними елементоми кодування культурного простору. Необхідно зазначити, що саме за допомогою символів національно-культурною спільнотою здійснюється трансляція культурної інформації. Мовні символи мають архетипічну природу: вони об’єднують різні плани реальності в єдине ціле у процесі семантичної діяльності в тій або іншій культурі. За словами І. О. Тараби, „кодування культурного простору за допомогою символів людина починає з самої себе, тому різні соматизми “ назви частин тіла людини разом з мовною семантикою характеризується додатковою культурною семантикою, визначеною символічною значимістю, яка ствердилась (закріпилась) у світовій культурі та має своє відображення в уявленнях німецької національно-культурної спільноти” [6, с. 212].

Відображення культурної семантики соматичного коду здійснюється соматичними фразеологізмами, джерелом культурної інтерпретації яких виступають символи. Це можна представити таким чином:

1. *Голова як символ турботи, заклопотаності:*

– j-m brummt der Kopf **–** голова пухне, голова тріщить, розколюється.

Коли вночі не спиться, почну примірятися в думці, якби це я хазяйнувати почав. Так чи повіриш, аж голова пухне од клопоту (А.Головко). Г*олова тріщала від нових понять про світ і людей* (Іван Ле).

– j-m raucht der Kopf – хто-небудь дуже заклопотаний, голова йде обертом від турбот, паморочиться голова. *У всій його постаті вчувалася впевненість бувалого вояки, котрому за найтяжчої скрути не паморочиться голов*а (Ю.Бедзик). *Übermorgen muß ich einen Artikel für unsere Fachzeitschrift abliefern; dazu kommen Sorgen mit den Kindern. Du kannst dir vorstellrn, wie mir der Kopf raucht* (A.Herzog).

– j-d weiß nicht, wo ihm der Kopf steht – у кого-н. голова йде обертом; повна голова клопоту. *Reine both jagte zum Lager zurück, wußte nicht, wo ihm der Kopf stand* (B. Apitz).

– j-d hat einen dicken Kopf – у кого-н. голова пухне від турбот; головам пумхне (розпухамє, ремпається, розкомлюється, тріщимть) від чого, у кого і без додатка. *Коли вночі не спиться, почну примірятися в думці, як би це я хазяйнувати почав. Так чи повіриш,*

ажголова пухне од клопоту (А. Головко). Від *дум і гадання розпухала (у Надії) голова* (Я. Баш). *Наговорив стільки, що аж голова репається од думок* (І. Цюпа). *Голова в голови розколюється од думок різних (*Остап Вишня).

– den Kopf voll haben – мати багато турбот. Е*r muß erst diesen Sprung machen, damit dir das auffält. Du hast den Kopf voll.*

– sich (D) den Kopf zerbrechen – сушити собі голову. *Nun, die haben den Plan, und sie zerbrechen sich wohl schon den Kopf, wer der Zeichner sein könnte* (E.Claudis).

– j-d hat viel im Kopf – у кого-н. у голові багато турбот. Е*r hatte aber zuviel Sachen im Kopf, um sich darum zu kьmmern, mit wem Weber verkehrte* (A.Seghers).

– j-d sitzt mit dickem Kopf – у кого-н. голова пухне від турбот. А*ж голова тріскає від усіх тих дурниць* (І. Франко). *Голова тріщала від нових понять про світ і людей* (Іван Ле).

– j-d hat nicht den Kopf für etw. – кому-н. не до чого-н., в кого-н. не це в голові. *Bitte verschone mich mit deinen Soldatenspielereien. Ich habe heute absolute nicht dem Kopf daf*ür (F.C. Weiskopf).

2. *Голова як символ болю, хвороби:*

– j-m geht ein Mühlrad im Kopf um – у кого-н. голова йде обертом (від хвороби, болю, голоду і т. ін.). *Вікторія не може підвести руки. Стає млосно, йде обертом голова, тисне в грудях* (А. Хижняк). *У мозку (Якова) сон-туман, тім'я мов хто коліном надавлював, голова кругом ходила* (Панас Мирний). *Голова ходила ходором, кружила, боліла ... Щоб хоч трохи очуматись, він пішов походити по ярмарку* (Панас Мирний). N*achdem wir jetzt seit drei Stunden nichts als Bilder angeschaut haben, ist mir ganz dumm im Kopf* (W. Friederich).

– etw. schlägt j-m auf den Kopf – що-н. викликає в кого-н. головний біль, дратує. O*b es Föhnwind war oder Lärm im Klassenzimmer, ob eine zu lange Konferenz oder feuchtschwüle Witterung, ob das Kreischen der Elektrischen oder der Geruch von heißem Asphalt – es gab kaum etwas, das ihr nicht auf den Kopf geschlagen ware* (W. Steinberg).

3. *Голова як символ розуму:*

– Íin heller Kopf – світла голова, ясний розум. Д*о чого ж у вас мудра та світла голова! Може, ви трохи й переоцінюєте мої якості, але знаходитетя близько до істини, – вклонився їй Мокроступ* (М. Ю. Тарновський).

– den Kopf auf dem richtigen Fleck haben – бути розумним, мати тверезу голову. *Ні одної сильної людини з усього роду, ні одної ... тверезої голови; чужі вина і чужі води до краю розрідили їхні мізки і душі* (М. Стельмах).

– einen (keinen) raschen Kopf haben – бути (не) кмітливим. М*ені потрібні люди розумні, а без голови і так є, та ніхто на них не зважає* (З газети).

– nicht auf den Kopf gefallen sein – бути кмітливим. *Und in den nächsten Wochen erzählten sich die Bauern der Umgebung, die nicht auf den Kopf gefallen waren, dass er der Richter … mit den Augen gezwinkert habe* (B. Brecht).

– etw. fällt aus dem Kopf – вилітає, вискакує з голови, пам'яті. M*anchmal hatte Robert noch eben dasselbe gedacht, aber ihm fielen … die Worte aus dem Kop*f (A.Seghers).

– sich (D) etw. durch den Kopf gehen lassen – подумати, поміркувати про що-н.; вникнути в що-н. *Hermann Griezer, der lebenserfahrene Schwager, lag auf seinem Sofa, randvoll, und war philosophisch gestimmt. "Ich habe dich mir durch den Kopf gehen lassen", sagte er, "und ich bin zu der Überzeugung gekommen. Du bist ein Spion"* (H. Kant).

– j-d ist schwach im Kopf – хто-н. недоумкуватий; без голови; нерозумний, некмітливий. *Він став якийсь, мов без сьомої клепки у тім'ї,змарнів геть (*П. Козланюк). *Хто б подумав: Гриня і в академію! — кинула одна з конторниць, а чабан Бунтій .. мовив неголосно: — Нема таких академій, щоб набирали без клепок, а випускали з усіма клепками* (О. Гончар).

– j-m etw. in den Kopf setzen – забивати голову кому-н. чим-н.; навчати кого-н. чого-н.;

– j-m den Kopf zurechtrъcken – напоумити, на розум наставити кого-н. *Uli mьssen wir einmal den Kopf zurechtrъcken. Er meint, er kцnnte mit seinen sechzehn Jahren schon machen, was er will* (A. Herzog).

– ein flacher Kopf – пуста голова, дурна людина. *Я знаю таке дупло в дубі – велике-велике. Там ми обоє вмістимось. І я, пуста голова, навіть не подумав, яке лихо могло спіткати того дуба, і побіг за Любою* (М. Стельмах).

– einen unklaren Kopf haben – погано мізкувати.

4. *Голова як символ байдужості:*

– j-m steht der Kopf (nicht) nach etw. – кого-н. не цікавить що-н. *Der Polizist mit den zwei grünen Streifen am Ärmel musterte Carlos noch einmal. "Ach was, soll er hinreiten, wenn ihm der Kopf danach steht"* (E. Klein).

– j-m steht der Kopf woanders – голова зайнята іншим, іншими справами. *Aber mir – mir steht der Kopf woanders. Wenn wir uns nur nicht verspдten* (W.Bredel).

– den Kopf in den Sand stecken – ховати голову в пісок, як страус (не хотіти помічати небезпеку). ... d*en Kopf in den Sand stecken und für drei Groschen hoffen, dass es vielleicht noch einmal vorübergeht, dass man ungeschoren davonkommt, wenigstens dismal noch* (K.Wurzberger).

– sich (D) j-n, etw. aus dem Kopf schlagen – викинути кого-н., що-н. з голови. D*araus wird nichts, liebes Mädchen, schlag dir das aus dem Kopf* (E. Neutsch).

5. *Голова як символ звинувачення, образи:*

– j-m etw. an den Kopf werfen – кинути кому-н. прямо в обличчя що-н. (звинувачення, образу). *Doch war es ihm eine Erleichterung, nach so langer stummer Verachtung zu schimpfen, Thomas die ganze Wut an den Kopf zu werfen (*A. Seghers).

– j-m nicht auf dem Kopf herumtanzen lassen – не давати себе скривдити. *Wenn er nicht wollte, dass alle seine Barone sich gegen ihn empörten, durfte er sich von den Castro's nicht länger auf dem Kopf herumtanzen lassen* (L.Feuchtwanger).

– j-n vor den Kopf stoßen – образити кого-н.; дійняти до живого кого-н. *Wir müssen abwarten, was sich herausstellt, bevor man ihn so furchtbar vor den Kopf stöât* (A. Seghers).

6. *Голова як символ мудрості:*

– den Kopf oben behalten – не розгубитися, не втратити голови. *Sie hat ihren Mann früh verloren, hat fünf Kinder… aufgezogen – und hat dabei immer den Kopf oben behalte*n (A. Herzog).

– den Kopf hochhalten – високо тримати голову, поводитися з гідністю. M*ochte dem nun wie immer sein, Frau Antonie war gewillt, den Kopf hoch zu tragen, solange sie über der Erde weilte und Menschen auf sie blickten* (Th. Mann).

– es fährt j-m durch den Kopf – кому-н. спало на думку. S*olche Gedanken fliegen durch seinen Kopf, während er oben in Deck den Eimer an der Leine in den Strom fallen läât …* (F. Wolj).

7. *Голова як символ небезпеки:*

– j-n um Kopf und Kragen bringen – наражати кого-н. на смертельну небезпеку; важити головою (життям) чиєю (чиїм); наражати кого-небудь на смертельну небезпеку. *Боже, він жартує! Ви ж головою важите своєю!.. Ховайтесь! Як хто прийде, то ви пропали!* (Леся Українка). *Чи міг ще раз важити своєю головою, тепер уже напевне знаючи, що вмре* (В. Козаченко). *Вже скільки разів він (козак) наражався на небезпеку, скільки разів важив своїм розхристанимжиттям, а проте ласкава доля поки що не зраджувала його: в лиху годину вона дбайливо відводила від нього кістляву руку смерті (*С. Добровольський). *Але ж там було небезпечно. Я не міг важити вашим життям* (Ю.Яновський). *Du bringst mich noch um Kopf und Kragen, Herrgott noch mal* (H. Jobst).

– sich um Kopf und Kragen bringen – наражати себе на смертельну небезпеку. *Sie bringen sich doch um kopf und Kragen, Mann!* (E. Weinert).

– es geht um Kopf (und Kragen) – йдеться про життя і смерть. *Sie flüsterte: "Vater, es geht um deinen Kopf. Wie ich können dich andere beobachtet haben. Weiâ die mutter davon, dass du so was fugst?"* (H. Fallada).

– den Kopf riskieren – ризикувати життям. *Der hing ja an seinem Geld wie an der lieben Seligkeit. Als ob es nicht viel wichtiger ware, dasssie alle Kopf und Kragen riskierten bei der Geschichte* (E.Klein).

8. ***Голова як символ наполегливості:***

– seinen Kopf aufsetzen – уперто наполягати на своєму. *Weil ich mir meinen Kopf in Betreff des Adolfs aufgesetzt hatte, so setzt jetzt meine Frau ihren in Betreff des Mädchens auf* (W.Raabe).

– seinen Kopf durchsetzen – наполягти на своєму, добитися свого. D*ie schwarze Person stürzte uns aus dem Laden entgegen. Sie umkreiste den Ford. "Rot ware schooner gewesen, Puppi! Aber du mußtest natürlich deinen Kopf durchsetzen"* (E.M. Remarque).

9. ***Голова як символ праці:***

– j-d arbeitet, dass ihm der Kopf raucht – хто-н. працює до запаморочення. *Er sah ein, dass er töricht und ärgerlich ware, gerade vor dem letzten Schuljahr noch sitzenzubleiben und began … zu studieren, dass ihm der Kopf rauchte* (H.Hesse).

10. ***Голова як символ втоми:***

– den Kopf unterm Arm tragen – падати з ніг. A*ndere Jungleute sind straff und marschieren, du aber schleppst, wenn ich's dialektisch betrachte, den Kopf unterm Arm* (E.Schrittmatter).

– mit dem Kopf unter dem Arm kommen – ледве ноги приволокти, дуже стомитися.

Таким чином, досліджуючи німецькі фразеологізми з соматичним компонентом der Kopf/голова нами було виділено 10 символів, які експлікують даний соматизм.

У ході дослідження виявлено, що спільним для німецької та української мов є часте вживання компоненту der Kopf /голова. Виявлено, що як в обох мовах даний компонент символізує турботу, заклопотаність, біль, хворобу, розум, байдужість, звинувачення, образу, мудрість, небезпеку, наполегливість, працю і втому; також йому властиве нейтральне, позитивне та негативне значення. Варто зазначити, що даний перелік символів не є остаточним, що й визначає перспективу наших подальших порівняльних досліджень з соматичним компонентом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоноженко В. М. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / В.М. Білоноженко, І. С. Гнатюк.- К.: Наук. думка, 1989.- 153 с.
2. Важеніна О. Фразеологізми з соматичним компонентом: семантичний та етнокультурологічний аспекти / О. Важеніна, А. Куцева // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 28. – Донецьк : Український культурологічний центр, Східний видавничий дім, 2010. – С. 23-34.
3. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія / Р. П. Зорівчак. – Л.: Вища школа, 1983. – 174 с.
4. Словник фразеологізмів української мови / Уклад. : В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с.
5. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) /О. О. Селіванова.- К. - Черкаси, 2004. - 275 с.
6. Тараба І.О. Соматичний код німецьких фразеологізмів (на прикладі соматизму "die Hand") / І.О.Тараба // ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка (49). - 2010. – С. 212-217.
7. Трессидер Дж. Словарь символов / Пер. С англ. С. Палько. – М. : Фаир-ПРЕСС, 1999. – 448 с.
8. Шевелюр В. Б. Соматичний компонент як основа утворення вторинообразного значення фразеологізмів в іспанській та українській мовах / В. Б. Шевелюр // Проблеми зіставної семантики. – К. : КНЛУ, 2003. – Вип. 6. - С. 236-240.
9. Gawris W. I., Prorotschenko O.P. Deutsch-ukrainisches phraseologisches Wцrterbuch in zwei Вдnden. – Kiew "Radjanska Schkola", 1981.
10. Duden in zwцlf Вдnden. Das Herkunftswцrterbuch. Etymologie der deutschen Sprache. 4., neubearbeitete Auflage. – Dudenverlag. – Band 7. Mannheim/Leipzig/Wien/Zьrich, 2007. " 969 S.
11. Duden in zwцlf Вдnden. Redewendungen. Wцrterbuch der deutschen Idiomatik. 3., ьberarbeitete und aktualisierte Auflage. – Dudenverlag. – Band 11. Mannheim/Leipzig/Wien/Zьrich, 2008. " 959 S.

12. Friederich W. Moderne deutsche Idiomatik. Alphabetisches Wцrterbuch mit Definitionen und Beispielen. Max Hueber Verlag. Mьnchen, 1976. “ 565 S.

У статті проаналізовано соматичний код культури фразеологічних одиниць з компонентом der Kopf/голова на матеріалах української та німецької літератури. Встановлено, що українські та німецькі фразеологізми з соматичним компонентом der Kopf/ голова експлікують 10 символів, які дають змогу розкрити і транслювати соматичний код української та німецької культур.

Ключові слова: *фразеологічні одиниці, соматичний код, символи, der Kopf /голова.*

Based on the analyses of the somatic phraseological units in Ukrainian and German literature, the article deals with the somatic code of culture of phraseology units with the component “head” on the materials of the Ukrainian and German languages. The somatic component “head” units 10 symbols that give an opportunity to expose the somatic code of the Ukrainian and German cultures.

Keywords: *phraseology units, somatic code, symbols, der Kopf /голова.*

Марія Лихошерстова
(Київ)

УДК 81.411.21’37

МЕТОДИКА АНАЛІЗУ СЕМАНТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ В АРАБСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть активного розвитку набув напрям функціональної лінгвістики. Специфіка функціонального підходу полягає у дослідженні функціональної природи мовних одиниць і мови, виходячи з їхньої семантики і структури. Як основне поняття функціональної граматики кваліфікують *функціонально-семантичне поле* (ФСП), що становить систему різнорівневих мовних одиниць (лексичних, морфологічних, синтаксичних), здатних виражати спільну семантику. Актуальність побудови ФСП темпоральності обґрунтовують у своїх роботах О.В. Бондарко, О.І. Бондар, І.Р. Вихованець, М.В. Всеволодова, С.В. Сорокін та ін.

У зв’язку з тим, що ФСП темпоральності передбачає вираження відповідної семантичної категорії на всіх рівнях мови методика функціонального дослідження має комплексний характер.

Метою нашого дослідження є розробка комплексної методики дослідження семантичної категорії темпоральності в арабській і українській мовах. Для досягнення поставленої мети нам потрібно вирішити такі **завдання:** 1) визначити основні складники (методи й прийоми) методики дослідження згаданої семантичної категорії; 2) дослідити особливості кожного із складників методики для найповнішого та найрезультативнішого аналізу досліджуваної категорії.

Наукові результати. Специфіка *«польового підходу»* полягає, насамперед, у концентрації і систематизації низки принципів і прийомів аналізу, які раніше не розглядалися як єдине ціле, а також у тому, що деякі сторони лінгвістичного аналізу підкреслюються, експлікуються і деталізуються у контексті сучасних трактувань мовних систем [9, с. 68]. Такий підхід до граматичних категорій створює додаткові можливості для аналізу взаємовідносин систем граматичних форм з їх лексико-граматичним та лексичним середовищем [9, с. 69].